

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

زبان فارسی (۲)

سال دوم آموزش متوسطه

نظری- فنی و حرفه‌ای- کاردانش

وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری

نام کتاب: زبان فارسی (۲) - ۲۲۰/۲

مؤلفان: علی محمد حق شناس، احمد سمیعی (گیلانی)، تقی وحیدیان کامیار، حسین داودی، حسن ذوالفقاری،

محمدرضا سنگری، غلامرضا عمرانی، حسین قاسم پورمقدم و سیداکبر میرجعفری

آماده‌سازی و نظارت بر چاپ و توزیع: اداره کل نظارت بر نشر و توزیع مواد آموزشی

تهران: خیابان ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی)

تلفن: ۸۸۸۳۱۱۶۱-۹، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، کدپستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب‌سایت: www.chap.sch.ir

مدیر امور فنی و چاپ: سید احمد حسینی

خوشنویس خط تحریری: سیدمصطفی کشفی

طراح جلد: طاهره حسن‌زاده

صفحه‌آرا: غزاله نجمی

حروفچین: سیده فاطمه محسنی

مصحح: وجیهه برادران سادات، الهام جعفرآبادی

آماده‌سازی خبر: زینت بهشتی شیرازی

امور فنی رایانه‌ای: پیمان حبیب‌پور، سیده شیوا شیخ‌الاسلامی

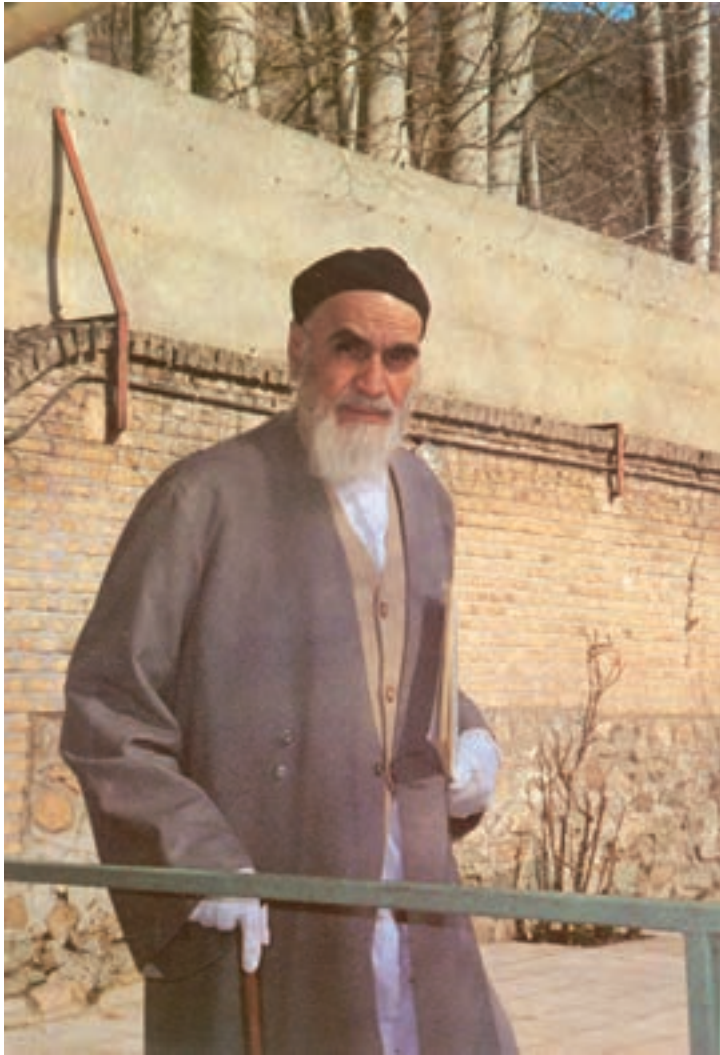
ناشر: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران - تهران - کیلومتر ۱۷ جاده مخصوص کرج - خیابان ۶۱ (داروبخش)

تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۵۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۹ - ۳۷۵۱۵

چاپخانه: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران «سهامی خاص»

سال انتشار و نوبت چاپ: چاپ هجدهم ۱۳۹۴

حق چاپ محفوظ است.

اهمیت انتشارات، مثل اهمیت خون‌هایی است که در جبهه‌ها ریخته می‌شود، و «مدادالعلماء أفضل من دماء الشهداء». دماء شهدا اگرچه بسیار ارزشمند و سازنده است، لکن قلم‌ها بیشتر می‌توانند سازنده باشند و اصولاً شهدا را قلم‌ها می‌سازند و قلم‌ها هستند که شهید پرورند.

امام خمینی (ره)

فهرست

مقدمه

۳	درس اول: زبان و گفتار.....
۵	بیاموزیم.....
۷	درس دوم: جمله.....
۱۰	بیاموزیم.....
۱۲	درس سوم: ویرایش.....
۱۷	درس چهارم: جمله و اجزای آن.....
۲۱	درس پنجم: انواع نوشته.....
۲۸	درس ششم: خط و نوشتار.....
۳۱	درس هفتم: املا - «بایدها» و «نبایدها»ی املائی (۱).....
۳۷	درس هشتم: گروه فعلی و ویژگی های آن.....
۴۳	بیاموزیم.....
۴۵	درس نهم: طرح نوشته - مواد لازم نوشته.....
۴۹	بیاموزیم.....
۵۱	درس دهم: ویژگی های فعل.....
۵۵	درس یازدهم: عنوان، شروع و پایان نوشته.....
۶۰	بیاموزیم.....
۶۲	درس دوازدهم: ساختمان فعل.....
۶۷	بیاموزیم.....
۷۰	درس سیزدهم: املا - «بایدها» و «نبایدها»ی املائی (۲).....
۷۶	درس چهاردهم: روش تحقیق (۱).....
۸۱	بیاموزیم.....

۸۳	درس پانزدهم : نظام آوایی زبان
۸۵	بیاموزیم
۸۷	درس شانزدهم : گروه اسمی (۱)
۹۲	بیاموزیم
۹۵	درس هفدهم : روش تحقیق (۲)
۱۰۱	بیاموزیم
۱۰۳	درس هجدهم : گروه اسمی (۲) - وابسته‌های اسم
۱۰۶	بیاموزیم
۱۰۸	درس نوزدهم : مرجع‌شناسی
۱۱۷	درس بیستم : گروه اسمی (۳) - ضمیر
۱۱۹	بیاموزیم
۱۲۱	درس بیست و یکم : املا - گزینش‌های املائی (۱)
۱۲۵	بیاموزیم
۱۲۶	درس بیست و دوم : مقاله‌نویسی (۱)
۱۳۹	درس بیست و سوم : گروه قیدی
۱۴۲	بیاموزیم
۱۴۵	درس بیست و چهارم : نظام دستوری زبان (ساخت واژه)
۱۴۶	بیاموزیم
۱۴۷	درس بیست و پنجم : مقاله‌نویسی (۲)
۱۵۴	درس بیست و ششم : املا - گزینش‌های املائی (۲)
۱۵۸	درس بیست و هفتم : جمله مرکب
۱۶۱	بیاموزیم
۱۶۳	درس بیست و هشتم : گزارش‌نویسی
۱۷۹	فهرست منابع و مآخذ

معلمان محترم، صاحب نظران، دانش آموزان عزیز و اولیای آنان می توانند نظر اصلاحی خود را در باره مطالب

این کتاب از طریق نامه به نشانی تهران - صندوق پستی ۳۶۳، ۱۵۸۵۵ - گروه دسی مربوط و یا پیام نگار (Email)

ارسال نمایند. talif@talif.sch.ir

دفترتالیف کتاب های دسی ابتدایی توسط نظری

مقدمه

زبان فارسی یکی از چند زبان ارجمندی است که از گذشته‌های بسیار دور، آثار مکتوب گران قدری از آن برجای مانده که دربردارنده ارزش‌های والای انسانی است. این زبان، قرن‌های متوالی، زبان رسمی و فرهنگی بخش وسیعی از جهان، از آسیای میانه تا آسیای صغیر و بین‌النهرین و تمام شبه‌قاره هندوستان بوده است و نه تنها ایرانیان علاقه‌مند بلکه بسیاری از غیر ایرانیان، با شوق و شور این زبان را فراگرفته، بدان شعر سروده و کتاب نوشته‌اند. زبان فارسی، حافظ وحدت قوم ایرانی و به تعبیر دقیق و زیبایی مقام معظم رهبری، رمز هویت ملی ماست.

مهم‌تر از همه اینکه ادبیات ایران – که در جهان مقامی بس شامخ دارد و مایه فخر و مباهات و سرفرازی و سربلندی ماست – به این زبان سروده و نوشته شده است. پس بر ماست که زبان فارسی را گرامی بداریم و آن را خوب بشناسیم و بشناسانیم.

بر اساس طرح مصوب برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی، برای تسهیل آموزش هر یک از این دو مقوله – «زبان» و «ادبیات» – محتوای کتاب‌های فارسی این دوره در قالب دو کتاب «زبان فارسی» و «ادبیات فارسی» تهیه و تنظیم شده است. البته این مرزبندی به معنی جدایی زبان از ادبیات نخواهد بود؛ زیرا گسستن و جدا کردن این دو عملاً ممکن نیست اما برای آنکه محدوده نسبی این دو در آموزش مشخص شود، رویکردی جداگانه برای هر یک بایسته به نظر می‌رسید. تقویت و به‌کارگیری مهارت‌های زبانی موجب توفیق در فراگیری سایر علوم و معارف از جمله ادبیات خواهد بود و تعمیق و گسترش ادبیات نیز موجب باروری زبان می‌گردد.

بر اساس تلفیقی بودن روش برنامه‌ریزی درسی سعی شده است مهارت‌های زبانی، قواعد شناخت زبان فارسی و کاربرد درست آن، به گونه‌ای درهم تنیده ارائه و نیز ارزشیابی شود. مباحث درهم تنیده کتاب، در چهار حوزه زبان‌شناسی، دستور، نگارش و املا تهیه شده است که ساختار هر یک به تفکیک، در قالب نکاتی اساسی یادآوری می‌شود. البته این تفکیک برای روشن شدن مباحث است و ضرورت دارد در آموزش این کتاب همه مطالب با هم دیده شود. به همین سبب، خودآزمایی هر درس نیز درهم تنیده تنظیم شده است.

الف) زبان‌شناسی

برای اینکه دانش‌آموزان با مباحثی دیگر از علم زبان‌شناسی – غیر از آنچه سال اول گفته شد – آشنایی مختصری پیدا کنند، در هر سال، چند درس برای این منظور در نظر گرفته شده است. این مباحث

ضمن اینکه درک عمیق و درستی از زبان به دانش‌آموز می‌دهد و او را با مقولهٔ زبان آشنا می‌سازد، به‌طور غیرمستقیم در فهم دستور نیز یاریگر اوست. آموزش هم‌زمان سه زبان فارسی، عربی و انگلیسی نیز ایجاب می‌کند چنین بحثی مطرح شود. طرح این مباحث سیری منطقی، مناسب و متناسب دارد.

ب) دستور زبان فارسی

کوشش شده است که دستور زبان دورهٔ دبیرستان، بر مبنای نظریهٔ علمی ساخت‌گرایی نوشته شود و در حد امکان دستور سنتی نیز مد نظر قرار گیرد. در تدوین بخش دستور نکات زیر مورد نظر بوده است.

۱) کتاب حاضر، توصیف فارسی نوشتاری امروز در کتاب‌های درسی است؛ نه فارسی گفتاری، نه عامیانه، نه شعر و نه فارسی روزگار گذشته (در کتاب ادبیات فارسی، ذیل متون به ویژگی‌ها و تفاوت‌های فارسی گذشته با فارسی امروز اشاره خواهد شد).

۲) علم، به توصیف واقعیات می‌پردازد، در زبان نیز هرچه واقعیت دارد – البته واقعیت فراگیر نه موردی و استثنایی – در توصیف مورد نظر است. گرچه با گذشتهٔ زبان و سلیقهٔ شخصی و زیبایی‌شناسی و حتی منطق، مغایرت داشته باشد؛ برای مثال، چون در فارسی نوشتاری تحصیل‌کرده‌های امروز، «وجه وصفی» رایج است، این کاربرد غلط نیست. همین‌طور کاربرد «می باید رفت» و «باید رفت» و «بایست برود» به جای یکدیگر. پس هرچه در فارسی نوشتاری کتاب‌های درسی واقعیت دارد، درست است و در این دستور، چیزی که واقعیت زبانی ندارد تجویز نمی‌شود.

۳) در دستور ساختاری، توصیف براساس ساخت و صورت است؛ مثلاً در تعریف فعل به جای این که بگوییم: «فعل کلمه‌ای است که بر انجام کاری یا روی دادن و پذیرفتن حالتی در زمان دلالت کند» گفته می‌شود: «فعل کلمه‌ای است که دارای شناسه باشد.» و در تعریف مفعول به جای گفتن «کلمه‌ای است که فعل بر آن واقع شود» گفته می‌شود: «آن گروه اسمی که بعد از آن نشانهٔ «را» بیاید یا بتوان بعد از آن «را» افزود، مفعول است.» و نیز «اسم، کلمه‌ای است که بتوان آن را جمع بست یا پیش از آن، واژه‌های «این» و «آن» را افزود یا یکی از نقش‌های نهادی، مفعولی و... را بپذیرد.»

۴) در آموزش دستور، اساس کار بر این است که در هر سال، یک دوره دستور فارسی تدریس شود. به این ترتیب، مطالب دستوری سال دوم در ادامهٔ سال اول آمده و در سال سوم، این مطالب تکمیل خواهد شد.

۵) موارد نگفته در هر بحث، فراوان است و جای بسیاری مطالب، خالی. انتخاب این روش

آگاهانه بوده و متناسب با توان دانش آموز در نظر گرفته شده است؛ بنابراین، تقاضا می شود همکاران گرامی از تدریس مطالب خارج از کتاب - هر چند سودمند به نظر آید - و همچنین از تعریف های معنایی خودداری فرمایند.

۶) کوشش شده است که قواعد دستوری هرچه ساده تر نوشته شود و از اطناب بیهوده جداً پرهیز گردد و تا حد امکان از اصطلاحات دستور سنتی به دلیل انس بیشتر همکاران و مدرّسان محترم استفاده شود. مگر در موارد ناگزیر که اصطلاحی با معنی گسترده تر یا جدیدتری به کار رفته یا اینکه اصطلاح برای دانش آموزان آشنا تر بوده است.

۷) به قواعد فعال زبان بیشتر توجه شده است؛ مثل کاربرد «ی» نسبت که با استفاده از آن، از هر اسمی می توان، صفت ساخت. برخلاف «گان» که تنها چند کلمه با آن ساخته می شود یا پسوندهای «ین» و «ینه» که امروز دیگر چندان فعال نیست.

۸) تمرین های کتاب به گونه ای است که دانش آموز تنها با فراگرفتن عمیق و دقیق درس می تواند بدانه پاسخ مناسب بدهد و از طرفی، انجام تمرین نیز به یادگیری اساسی درس کمک می کند. با در نظر گرفتن این تأثیر متقابل، درس و تمرین هر دو اهمیّت دارند و شایسته است به شیوه ای درخور، به هر دو توجه کافی مبذول شود.

۹) روش این کتاب حرکت از ساده به پیشرفته است و غالب بخش ها به منزله پیش نیازی برای بخش های بعدی است؛ بنابراین، اگر در یادگیری بخش های نخست کتاب توجه کافی مبذول گردد، در پایان کار، نتیجه مطلوب خواهد بود.

پ) بخش نگارش

درس های نگارش زبان فارسی طبق مصوّبات کمیسیون نگارش شورای برنامه ریزی و در ادامه و تکمیل دروس نگارشی دوره راهنمایی با توجه به نکات زیر تهیه و تنظیم شده است.

۱) درس ها عمدتاً به شیوه استقرایی و به کمک تحلیل نمونه ها و استفاده از شیوه مقایسه نگاشته شده است.

۲) به جنبه های کاربردی و عملی و تقویت مهارت های نگارشی توجه شده است.

۳) در این شیوه فرصت های مناسب برای فعالیت های یاددهی و یادگیری فراهم آمده است.

۴) مطالب با تکیه بر آموخته های قبلی و از ساده به پیشرفته تنظیم شده است.

۵) در بخش تمرین و نگارش، فرصت های بازآموزی و کاربردی فراوانی پیش بینی شده است.

۶) تمرین‌ها ناظر به سطوح مختلف یادگیری است.

۷) از شیوه ارزشیابی تکوینی در درس‌ها استفاده شده است.

۸) در میان دروس از نمونه‌های نثر امروز به‌عنوان شاهد مثال و نیز به قصد ارائه نمونه‌های فارسی معیار – که با مسائل آموزشی مرتبط است – استفاده شده و مفاهیمی از مسائل نگارشی به‌طور غیر مستقیم آموزش داده شده است.

۹) نکته‌های نگارشی با عنوان «بیاموزیم» در درس‌ها آمده است.

ت) املا

یکی از اهداف برنامه درسی زبان و ادبیات فارسی، آشنایی دانش‌آموزان با شیوه‌ها و قواعد درست نوشتن، ایجاد مهارت در کاربرد صحیح کلمات و زیبانویسی، تندنویسی و درست‌نویسی است. برای تحقق این هدف مهم، به‌طور مشخص در هر سال، چهار درس املا در نظر گرفته شده است که ضمن آموزش چند نکته املائی و بحث و گفت‌وگو درباره آنها، از دروس تعیین شده از کتاب ادبیات فارسی ۲ – به صورت عین متن و نیز گروه کلمه آنها – املائی تقریری گفته می‌شود. علاوه بر این، در درس‌ها نیز نکته املائی با عنوان «بیاموزیم» گنجانیده شده است تا دانش‌آموزان به تدریج با قواعد نظری درست‌نویسی آشنا شوند. کلیه «بیاموزیم»ها به خط تحریری چاپ شده تا دانش‌آموزان ضمن آشنایی با نمونه‌های عملی، مهارت به‌کارگیری خط تحریری را نیز کسب کنند.

توصیه‌هایی برای آموزش و ارزشیابی درس زبان فارسی ۲

۱) درس‌ها به ترتیب شماره تدریس شود. ممکن است بعضی همکاران درس‌های نگارشی یا دستوری را یکجا و بدون توجه به نظم کتاب تدریس کنند. این کار از کلی‌نگری دانش‌آموز به زبان فارسی می‌کاهد و باعث پراکندگی و کندی دریافت او می‌شود.

۲) به دلیل ماهیت مهارتی و کاربردی این درس‌ها، تکرار و تمرین و توالی در آنها رعایت شود. دبیران محترم با مراقبت در حسن انجام تمرین‌های نمونه کتاب و نمونه‌های مشابه، مهارت‌های آموزش داده شده را در دانش‌آموز تقویت کنند. تمرین‌های کتاب به گونه‌ای است که دانش‌آموز تنها با فراگرفتن عمیق و دقیق درس می‌تواند به آنها پاسخ گوید. تکیه بر این تمرین‌ها در فراگیری مهارت‌های زبانی تأثیر بسزایی خواهد داشت.

۳) املا با خط تحریری نوشته شود.

۴) متن املا از دو بخش تشکیل می‌شود: بخش اول، چند بند (پاراگراف) از دروس منشور بر مبنای یک چهارم تعیین شده از کتاب ادبیات فارسی ۲؛ بخش دوم، حداکثر ده گروه کلمه. در پایان هر درس املا، گروه کلمه درس‌های تدریس شده هر دو کتاب استخراج و تنظیم شده است. نظر به اینکه درست‌نویسی کلمات و ترکیبات تازه کلیه کتاب‌های درسی در هر پایه تحصیلی - نه تنها فارسی - هدف درس املاست، لازم است از دانش‌آموزان خواسته شود کل کتاب‌های پایه را با چنین هدفی مطالعه کنند. ارزشیابی از بخش دوم املا به کمک گروه کلمه عملی خواهد بود. مقدار متن پیشنهادی برای املا در مجموع حدود بیست سطر چایی مناسب به نظر می‌رسد.

۵) دبیران محترم در تدریس این کتاب از شیوه‌های رایج و گوناگون تدریس استفاده کنند تا جریان یاددهی و یادگیری با سهولت بیشتری انجام شود. ضمن اینکه آموزش هر یک از مهارت‌های گوناگون این کتاب، روشی خاص و معین را می‌طلبد.

۶) لازم است در تدریس کتاب، بیشترین سهم به دانش‌آموزان اختصاص یابد و تا جایی که ممکن است معلم نقش راهنما را بر عهده داشته باشد. فعال بودن دانش‌آموزان در امر یادگیری، به‌ویژه در کسب مهارت‌های اساسی از رویکردهای تعلیم و تربیت کنونی است. عدم توجه به این مهم موجب ضعف و نارسایی در کسب مهارت‌های زبانی خواهد شد.

۷) به دلیل روش خاص ارائه دستور زبان، ممکن است احساس شود در هر بخش موارد دستوری به طور کامل گفته نشده است. این کار طی سه سال انجام خواهد شد؛ بنابراین، توصیه می‌شود مباحث دستوری به همان اندازه که در کتاب آمده است مطرح شود نه بیشتر از آن. مباحث دستوری به تدریج در سال‌های بعد گسترش خواهد یافت.

۸) هر درس در یک جلسه تدریس و تمرین گردد. از فرصت هیچ درسی برای درس دیگر استفاده نشود. به دلیل مهم بودن همه مهارت‌های زبانی مطرح شده در کتاب، هیچ درسی یا ماده‌ای نباید تحت الشعاع موضوع دیگر قرار گیرد.

تازه‌ترین تغییرات و اصلاحات در سال ۱۳۸۹ بر پایه نشست‌های کارگروه تخصصی مؤلفان و دبیران و نیز براساس نظرات و پیشنهادهای صاحب نظران و دبیران سراسر کشور، صورت گرفته است.

نشانی پایگاه رایانه‌ای گروه زبان و ادبیات فارسی Literature-dept.talif.sch.ir

دفتر تألیف کتاب‌های درسی ابتدایی و متوسطه نظری